

Arzu Nəcəf oğlu HƏSƏNOV, prof.əvəzi.**Maarif Arif oğlu QULİYEV**

Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı

AZƏRBAYCANDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İNKİŞAF STRATEGİYASINA UYGUN OLARAQ TURİZM SƏNAYESİNDƏ AQROTURİZM SAHƏSİNİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Xülasə

Məqalədə qeyri-neft sənayesinin inkişaf strategiyasının nəzəri əsasları, qeyri-neft sənayesinin inkişafında turizm sənayesinin rolu və əhəmiyyəti, Azərbaycanda aqroturizm sektorunun inkişaf perspektivləri və aqroturizm üçün yerli imkanlar məsələlərinə xüsusi yer verilir. Həmçinin, Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sənayesinin inkişaf strategiyasını zəruri edən səbəblər, turizm sənayesinin inkişafına strateji baxış və aqroturizm sahəsində əhalinin sosial-iqtisadi inkişafına təsiri öz izahını tapır.

Müasir dövrdə Azərbaycanın qarşısında duran əsas strateji hədəflərdən biri də qeyri-neft sənayesinin aparıcı bölmələrindən biri olan turizm sənayesinin inkişafını təmin etmək, o cümlədən aqroturizm sahəsinin potensial imkanlarının qiymətləndirilməsi, yaradılması və inkişaf etdirilməsi əsas istiqamətlərdəndir.

Açar sözlər: qeyri-neft sənayesi, turizm sənayesinin potensialı, aqroturizm sektoru

JEL: L83

Giriş

Müasir dövrdə istənilən dövlətin inkişafı onun gələcəyə hədəflənmiş və düşünülmüş strategiyaya malik olmasından asılıdır. Azərbaycan dövlətinin də qarşısında duran əsas hədəf dünya ölkələrinin inkişaf sürəti ilə ayaqlaşb düşünülmüş strategiya seçərək geriliyə yol verməməkdir. Burada əsas məqsəd isə neft və qaz ixracından mövcud asılılığı aradan qaldırmaq, qeyri-neft sənayesinin inkişafına nail olmaq, iqtisadiyyatın səmərəliliyini artırmaq və innovasiya əsaslı irəliləyişi təmin etməkdən ibarətdir. Reallıq budur ki, müstəqillik əldə etdikdən sonra əsas diqqət neft və qaz sektoruna yönəldildiyi üçün bu sahənin digər sahələrdən daha üstün səviyyədə inkişaf etməsinə şərait yaranmışdır. Nəticədə neft amilinin rolu sürətlə artmış, bu sahəyə yatırılan xarici investisiyaların həcmi böyümüşdür. Buna baxmayaraq, neft sektorunun inkişafı iqtisadiyyatın digər sahələrinə də müsbət təsir göstərmişdir. Bildiyimiz kimi, neft və qazın bərpa olunmayan maddi resurs olması və son dövrlərdə inkişaf etmiş ölkələrin dördüncü sənaye inqilabına sürətlə keçidi dünya neft bazarından asılılığın azaldılması, həmçinin neftin qiymətində olan dəyişiklikləri də nəzərə alsaq, qeyri-neft sənayesinə daha diqqətlə yanaşmanın zəruriliyini açıq şəkildə göstərmişdir. Ölkəmizin fiziki coğrafi mövqeyi, relyefi, iqlimi, mövcud imkanları, təsərrüfat şəraiti və s. təhlil edilərək uyğun yanaşmalar əsasında qeyri-neft

sənayesinin inkişaf strategiyası daim işlənməlidir və qurulmalıdır. Bu səbəbdəndir ki, qeyri-neft sənayesinin inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılması və özəl sektorun iqtisadi fəallığının stimullaşdırılması hazırda dövlətin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri sayılır. Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sənayesinin inkişaf strategiyasını zəruri edən bir çox səbəblər var ki, bura iqtisadiyyatın davamlı inkişafını təmin etmək, maliyyə dayanıqlığının güclənməsinə şərait yaratmaq, ölkədə yaşıl enerji məkanı qurmaq, əhalinin sosial problemlərini həll etmək, vətəndaşların maddi rifahının yaxşılaşmasını daim diqqətdə saxlamaq, sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq və s. daxildir. Düzdür sosial-iqtisadi inkişafda neft və qaz sərvətinin varlığı danılmaz faktordur. Lakin davamlı inkişaf və ölkənin uğurlu gələcəyinin təminatı üçün Azərbaycanda qeyri-neft sənayesinin tərəqqisi sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının əsas tərkib hissəsi olmalıdır. Qeyri-neft sənayesinin inkişafının obyektiv zəruriliyi milli iqtisadiyyatda ilk növbədə dövlət büdcəsinə daxil olmaların tarazlaşdırılması, regionların inkişafı və həmçinin alternativ ixrac sektorunun formalaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Eyni zamanda, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi bazar konyukturunda baş verən dəyişikliklərdən milli iqtisadiyyatın sığortalınması məqsədilə alternativ variantların reallıqda tətbiqini özündə əks etdirir. Qeyd olunmalıdır ki, qeyri-neft sektorunun

inkişafına yönəldilmiş hər bir dəstək ölkədə neftin keçmiş əhəmiyyətini itirəcəyi bir şəraitdə öz strateji əhəmiyyəti ilə seçiləcəkdir. Buna görə də, cari şəraitdə neftdən gələn gəlirlərin qeyri-neft sektoruna yönəldilməsi, neftlə bağlı olmayan sahələrin inkişafına investisiyaların yönəldilməsi çox mühüm strateji əhəmiyyətə malikdir

Strategiya dedikdə ümumi yol xəritəsinin seçilməsi, gələcəyə yönəlmiş fəaliyyətlər, strategiyanın müəyyənləşdirilməsi və prioritetlərin təyin edilməsi, strateji çərçivələrə daxil edilmiş fəaliyyətlər və fəaliyyətlərə qoyulmuş hədəflər, hədəflərə çatmaq üçün qəbul edilmiş qərar və hərəkətlər paketi yəni strateji planlaşdırma və idarəetmə sahəsində dövlət proqramları nəzərdə tutulur. Bu sahədə qəbul edilmiş dövlət proqramlarında nəzərdə tutulmuş vəzifələrin icrası qeyri-neft sənayesinin inkişafına təkan vermişdir. Belə ki, ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrini əhatə edən “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” və “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın işlənilib hazırlanması diqqətin qeyri-neft sənayesinin inkişafına yönəldilməsidir. Neft sektorunun gəlirlərinin səmərəli istifadə sayəsində qeyri-neft sektoruna yönləndirilməsi çox böyük uğurlara gətirib çıxarıb. Statistik göstəricilərə nəzər yetirsək görürük ki, 2012-ci ildən 2021-ci ilə kimi qeyri-neft ÜDM-i hər il orta hesabla 3,5% artmışdır. Belə ki, 2011-ci ildəki göstərici 25,4 mlrd manatdan 2021-ci ilə 57,8 mlrd. manata çatmışdır. Bu da qeyri-neft sektorunda olan payı 2011-ci ildəki 48,8%-dən 2021-ci ildə 62,2%-ə çatmışdır. Bu dövrdə iqtisadi artıma baxdıqda qeyri-neft sənayesi 2,3 dəfə böyümüşdür [1], [2].

Coğrafi relyefinin əlverişli olması, təbii iqlim şəraitinin mövcud olması, beynəlxalq nəqliyyat şəbəkəsinin inkişaf etməsi, təbii maddi resurslar ilə zəngin olması, insan kapitalının inkişafı etdirilməsi, enerji təhlükəsizliyinin formalaşdırılması, böyük iqtisadi bazaya malik olması, kənd təsərrüfatı sahələri üzrə ixtisaslaşması ölkəmizin böyük imkanlarından xəbər verir. Biz bu imkanları düzgün qiymətləndirərək qeyri-neft sənayesini sürətlə inkişaf etdirə bilərik. İstər daxili bazarın boşluğu, istər daxili bazarda olan tələbin günü-gündən artması, istər işğaldan azad olmuş ərazilərimizin yenidən bərpa, istərsə də, xarici bazarlara çıxma imkanlarının geniş olması qeyri-neft sənayesinin

istənilən sahəsinə gəlirli sahəyə çevirmək mümkündür [6].

Bildiyimiz kimi neftin iqtisadiyyatda rolu olduqca təsirlidir. Bu təsir özünü milli iqtisadiyyatda xüsusi hiss etdirir. Belə ki, neft məhsullarının ixrac strukturu sonda bu sahə üzrə ixtisaslaşmış sənayenin sürətli genişlənməsini və bu sahənin xüsusi çəkisini artırır. Nəticədə neft gəlirləri ixrac gəlirlərinin böyük hissəsini təşkil edir ki, sonda bunun milli iqtisadiyyata ciddi təsiri yaranır. Sənayeləşmiş dövlətlərin təcrübəsinə nəzər yetirsək görürük ki, neft-qaz sənayesinə yatırılmış xarici sərmayələr sürətlə genişlənərək şaxələndirilir və neft-qaz sənayesindən formalaşmış dövlət büdcəsi gəlirlərinin səmərəli idarə edilməsi vasitəsilə milli iqtisadiyyatda həlledici rol oynadığını nümayiş etdirir. Bütün bu sıx əlaqəli və eyni zamanda digər iqtisadi sektorlara yönəldilmiş investisiyalarla dövlətin struktur strategiyasının həyata keçirilməsi əhəmiyyətlidir. Burada investisiyaların qoyulması da mühüm rol oynayır. Belə bir şəraitdə iqtisadi inkişafın dinamik və tarazlı saxlanması xarakteri xüsusilə qeyri-neft sektorunun artımına kömək edir. Bununla belə, qeyri-neft sənayesinin genişləndirilməsi dövlətin neftdən maliyyə asılılığının azaldılmasına istiqamətlənir. Qeyri-neft sənayesinin genişləndirilməsi yoxsulluğun dərəcəsinə və ərazilərin sosial-iqtisadi inkişafına birbaşa təsir göstərir. Həmçinin beynəlxalq bazarda bir istiqamətli deyil, çox istiqamətli məhsul ixracına töhfə verir ki, bu da vaxtında neft qiymətlərinin və ya neftə olan tələbatının azalması kimi dəyişikliklərdən asılılığın azalmasını qoruyur. İstənilən cəmiyyətin, iqtisadiyyatın, dövlətin inkişafında əsas amil kimi insan kapitalı durur. Çünki insanlar hər bir iqtisadiyyatın ən dəyərli resursudur. Hər bir ölkənin gələcəyi öz əhalisinin istedad, bacarıq və iş səriştəsindən asılıdır. XXI əsrdə qlobal iqtisadiyyat dövründə yaşayırıq. Qlobal iqtisadiyyat qida çatışmazlığı, istedad çatışmazlığı və yoxsulluğun müəyyən formalarının məhdudluğu erasına daxil olur. Bu çatışmazlıqlar və məhdudluğun qarşısını almaq üzrə ən əhəmiyyətli addım isə var olan imkanları düzgün dəyərləndirməkdir. Qeyri-neft sənaye sahələri içərisində xüsusi çəkiyə malik olan sahələrdən biri də turizm sahəsidir. İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da turizm sənayesi qeyri - neft sektorunda birinci əsas böyük sahə hesab edilir. Turizm anlayışı olduğun ərazidən başqa bir məkana, fərqli bir mühitə, müəyyən müddət ərzində asudə vaxtın səmərəli

keçirilməsi, işgüzar səfər edilməsi, ailəvi dincəlmək, müalicə və terapiya kimi müxtəlif məqsədlər üçün qısamüddətli səyahət kimi başa düşülür. 2022-ci ildəki statistikaya əsaslanaraq deyə bilərik ki, dünya üzrə 1 milyarddan çox turist səyahəti qeydə alınıb ki, bu da son iki ilə nisbətən ən yüksək göstəricidir. Turizm dedikdə ancaq ölkə sərhədləri xaricinə səyahət nəzərdə tutulmur. Turizm beynəlxalq və daxili olaraq iki növə bölünür. Beynəlxalq turizm daha çox yayılma da, daxili turizmi də yüksək qiymətləndirmək lazımdır. Nəticə olaraq, turizm əsasən daxili səviyyəsində inkişaf etdirilməlidir ki, ölkə dünya turizm sənayesinə inteqrasiya edə bilsin. Turizm sənayesi nəqliyyat kompleksini, otel təsərrüfatını, qida sənayesini, suvenir sənayesini, turizm xidmətlərini həyata keçirən turoperator, turagentlik müəssisələri və kənd təsərrüfatının bir çox sahələrini özündə birləşdirən müəssisələrin məcmusudur. Turizm sənayesi bir-biri ilə əlaqəli bir neçə komponentdən ibarətdir. Burada iqtisadiyyatın bir sahəsi digərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Məsələn, nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı turizm potensialı olan ərazilərdə yeni mehmanxanaların, yeni ictimai işə obyektlərinin, sənətkarlıq sahələrinin açılması yeni iş yerlərinin yaradılmasına təkan verir. Son dövrlərin statistik göstəricilərinə nəzər yetirsək, turizm sahəsi artıq insanların zəruri tələbatına çevrilmişdir. Çünki turizm sənayesinin perspektivi çox böyükdür. Həmçinin regionlarının müəyyən turizm potensialı da mövcuddur. Hər bir ölkənin turizm sektoruna təsir edən bir çox meyarlar var ki, Azərbaycanda bu meyarlar mövcuddur. Bura təbii və ekoloji sərvətlər, tarixi yerlər, mədəniyyət, istifadə səviyyəsi, sosial infrastruktur və s. daxildir. Turizm sahəsi populyar və aktiv istirahət növlərini özündə birləşdirir. Hər il minlərlə yeni insan turist və səyahətçilər sırasına qoşulur. İnsanlara görə turizm sektoru səyahət üçün, sanatoriya üçün, kurort və ya tətillər üçün, sağlamlığın qorunması üçün, fiziki gücün artırılması üçün və psixoloji yorğunluğu aradan qaldırılması üçün çox vacibdir. Ölkəmizdə əlverişli iqlim şəraiti, müxtəlif relyef formalarının mövcudluğu, zəngin təbii sərvətlər, minlərlə mədəni və tarixi abidələr, Avropa ilə Asiya qitəsinin kəsişməsində yerləşməsi, termal mineral su qaynaqlarının mövcud olması, qış və dağ turizmi üçün dağlıq relyefə malik olması, Milli Parkların mövcudluğu, coğrafi mövqə cəhətdən

turist göndərən xarici bazarlara yaxınlığı və əlverişli yerləşməsi, Azərbaycan əhalisinin mehriban, gülərlü, qonaqsevərlik mədəniyyəti, vacib olan siyasi sabilliyin mövcudluğu, müxtəlif dillərə hörmət, milli-mənəvi dəyərlərin mövcudluğu, qonşu ölkələrdə turizm sahəsinə maraq göstərmələri, müxtəlif sahələr üzrə beynəlxalq yarışlar üçün böyük arenaların mövcudluğu, ekoturizm və aqroturizm kimi fərqli turizm növlərinə olan marağın tədricən artması, nəqliyyat sektorunun bütün sahəsinin inkişaf etməsi, yerli əhali arasında istirahət mədəniyyəti düşüncəsinin formalaşması, dünya əhalisinin sürətlə çoxalması nəticəsində gənc nəslin nisbi üstünlüyü və maraq dairələrinin geniş olması, dövlətin də bu sahəyə maraq və diqqət ayırması sayəsində proqramlarının və davamlı inkişaf strategiyalarının hazırlanması, təsdiqi və reallaşdırılması turizm sənayesinin inkişafı üçün mövcud olan müsbət imkanlardır [7].

Dövlət tərəfindən dəstəyin olması qeyri-neft sektorunda sənayeləşmə istiqamətində mühüm addım kimi qiymətləndirilir. Xüsusilə yerli sənaye formalaşması iş yerlərinin yaradılması üçün əlverişli şərait yaradır. Bu, regionlara ümumi daxili məhsulun həcmi artırmaq üçün bir sıra imkanlar yaradır. Bütün bunları nəzərə alaraq, respublikamızın qeyri-neft sektorunun yüksəldilməsi, eləcə də müasir inkişafa yönəlmiş tədbirlərin görülməsi dövlət tənzimlənməsinin məqsədlərindən biri hesab edilməlidir.

2022–2026-cı illərdə proqnozlaşdırılan ÜDM-in qeyri-neft sektorunda xüsusi çəkisi qeyri-neft sənayesi üzrə hər il orta hesabla 8,3% artacaqdır. Sənaye zonalarının qeyri-neft sənaye istehsalında payı 15% təşkil edəcəkdir. Həmçinin, 2026-cı ildə turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə sektorunda da artım olacaqdır. Yaradılacaq əlavə dəyər 2019-cu illə müqayisədə 1,5 dəfə artacaqdır. 2019-cu ildə turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə sektoru ÜDM-i üzrə payı 2,4% təşkil edib. Ölkəyə gələn turistlərin sayında da irəliləyiş olmuş, 2011-ci ildəki 1,6 mln nəfərdən artaraq 2019-cu ildə 2,9 mln. nəfərə çatmışdır. Həmçinin, son illərə nəzər yetirsək, 2022-ci ilin yanvar ayından sentyabr ayına qədər daxili turist səfərlərinin sayı 2021-ci ilə nisbətən 33,3% artaraq 13 767,6 minə çatmışdır [3]. Beləliklə, statistik göstəricilərinə nəzər yetirəndə görürük ki, turizm sahəsi artıq insanların zəruri tələbatına çevrilmişdir. Daxili turizmde Dövlət Statistika Komitəsinin statistik göstəricilərə əsasən turizm səfərləri etmiş şəxslərin 2021-

ci ildə 3394500 nəfər idisə, 2022-ci ildə 28.8 faiz artaraq 4371800 nəfər olmuşdur. Səyahət müddəti üzrə səfərlərin bölgüsü isə 2021-ci ildə 13703400 səfər idisə, 2022-ci ildə 29.7 faiz artaraq 17777700 səfər təşkil etmişdir. O cümlədən, bir günlük gecələmə 2021-ci ildə 2083200 gecə idisə, 2022-ci ildə 84.7 faiz artaraq 3847000 gecə olmuşdur. 3 günə kimi gecələmə 2021-ci ildə 5177100 gecə idisə, 2022-ci ildə 13.3 faiz artaraq 5868100 gecə olmuşdur. 7 günə kimi gecələmədə isə 2021-ci ildə 4195000 gecə idisə, 2022-ci ildə 27.6 faiz artaraq 5352300 gecə olmuşdur. Gecələmələrin yerləşmə vasitələri üzrə bölgüsünə gəldikdə isə 2021-ci ildə 54442600 gecə idisə, 2022-ci ildə 23.6 faiz artaraq 67303700 gecə olmuşdur. Həmin gecələmələr üzrə 2022-ci il üçün 67303700 gecənin 1 722400 gecələməsi hotellərdə, 9 466500 gecələməsi kirayə götürülmüş evlərdə, 37 635900 gecələməsi qohumların və ya dostların evində, 18 478900 gecələməsi özünə və ya ailə üzvlərinə məxsus mənzillərdə olmuşdur. Səfərlərin məqsədinə baxdıqda isə maraqlı göstəricilər ilə qarşılaşırıq. İstirahət və əyləncə məqsədilə edilən səfərlər 2021-ci ilə 3265200 səfərə nəzərən 60 faiz artaraq, 2022-ci ildə 5231200 səfər təşkil olunmuşdur. Göründüyü kimi, inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da turizm qeyri - neft sektorunda əsas böyük sahə hesab edilir.

Bu gün Azərbaycanda turizmin digər turizm növləri ilə yanaşı, aqroturizmin inkişafı üçün də münbit şərait mövcuddur. Lakin bu sahənin inkişafı hələlik digərlərindən zəifdir. Aqroturizmi inkişaf etdirmək üçün dünya təcrübəsinin öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dünya təcrübəsi, diqqət etsək görürük ki, aqroturizm yerli icmaların, kənd və rayonların, bütünlükdə ölkənin davamlı sosial-iqtisadi və mədəni inkişafında önəmli rol oynayır. Turizm potensialından, əsasən kənd əhalisinin məşğulluğunu artırmaq, gəlirlərini yaxşılaşdırmaq və şaxələndirmək üçün istifadə etmək mümkündür. Bu gün Azərbaycanda turizmin digər turizm növləri ilə yanaşı, aqroturizmin inkişafı üçün də münbit şərait mövcuddur. Lakin bu sahənin inkişafı hələlik digərlərindən zəifdir. Aqroturizmi inkişaf etdirmək üçün dünya təcrübəsinin öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dünya təcrübəsi diqqət etsək görürük ki, aqroturizm yerli icmaların, kənd və rayonların, bütünlükdə ölkənin davamlı sosial-iqtisadi və mədəni inkişafında önəmli rol oynayır. Aqroturizm kənd təsərrüfatı və turizm sektorlarının kəsişməsindən

meydana gələn xidmət sahəsi olub və kənd əhalisi üçün əsaslı investisiya tələb etməyən, var olan resurslardan istifadə edərək yeni gəlir mənbəyidir. Aqroturizm dedikdə, kənd turizminin bir hissəsi olub, turistləri kənd həyatına cəlb etmək və kənd təsərrüfatında yaşamaları üçün əlverişli şərait yaratmaqdan ibarətdir. Aqroturizmin faydaları olduqca genişdir. Aqroturizmin əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, kənd əhalisi öz yerli məhsullarından həmçinin mövcud imkanlarından istifadə etməklə iqtisadi çətinliklərini aradan qaldırmağa kömək edir. Turistlər də aqroturizmi seçməyə maraqlıdırlar. Çünki əksər turistlər şəhərdə tapa bilmədiyi bir çox təbii orqanik məhsulların axtarışındadırlar. Əksər turistlər şəhər həyatının gərginliyindən uzaqlaşmaq və ailə üzvləri və yaxın dostları ilə birlikdə əyləncəli vaxt keçirmək üçün, təbiətlə bütünləşib, meşədə, göl qırağında vaxt keçirmək imkanı üçün, təmiz hava almaq üçün, həmçinin də təbii məhsullarla qidalanmaq imkanı üçün regionlara üz tutaraq əyləncə və macərə axtarışındadırlar. Aqroturizm dörd əsas elementi əhatə edir. Birincisi, turizm və kənd təsərrüfatı sektorlarının əsas xüsusiyyətlərini birləşdirir. İkincisi, ictimaiyyət nümayəndələrini kənd təsərrüfatı işlərinə baş çəkməyə cəlb edir. Üçüncüsü, təsərrüfat gəlirlərinin artırılması nəzərdə tutulur. Dördüncüsü isə, ziyarətçilərə zövq, əyləncə və tətillə təcrübəsi təqdim edir. Aqroturizmə kimlər maraqlı göstərir sualına cavab axtarsaq, maraqlı tərəflər ilə qarşılaşacağıq. Uşaqlı ailələr uşaqlarının sağlamlığı üçün təmiz əlverişli hava gəzintisinə maraqlıdırlar. Yaşlı adamlar üçün ən önəmli təsvir təbiətin səsidir. Məhz bu zaman onlar təbiətlə bütünləşib daha çox istirahət edirlər. Gənclər gəldikdə isə daha çox əyləncəli vaxt keçirmək üçün, fərqli təcrübə yaşamaq üçün maraqlıdırlar. Macərə sevənlər üçün aqroturizm isə bir başqa maraqlıdır. Onlar burda, ov etmək, gəzmək və təbiətlə iç-içə olmaq üçün çox həvəsli dirlər. Aqroturizm fəaliyyətinə kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan, ünsiyyətə maraqlı, inkişafa meyilli istənilən şəxs başlaya bilər.

Aqroturizm sahəsində uğurlu nailiyyətlər əldə etmək üçün turistlərə kənd təsərrüfatı və xidmətləri seçdiyi üçün fərqli və keyfiyyətli xidmətlər göstərməlidir. Bunun üçün də var olan xidmətləri təqdim edərkən resursların qiymətləndirilməsi önəmlidir. Əgər hər hansı bir kənddə göl, çay, şalalə, dağ, meşə, mənzərəli guşə və s. kimi təbii resurslar varsa, bu imkanlardan da yararlanaraq yerli əhali aqroturizm məhsullarını hazırlaya

bilər və bunun üçün də sadəcə ilkin müsbət addım tur agentliklərini məlumatlandırmaqdır. Aqroturizm sahəsi ilə bağlı digər qonşu ölkələrin təcrübəsindən faydalanaraq yeni aqroturizm məhsulları hazırlana bilər. Bu strategiyada yerli əhali həmçinin həmin ölkənin yerli hakimiyyət orqanları ilə münasibətini gücləndirərək tarix və mədəni abidələrə turlar təşkil edə bilər [4], [5].

Ölkəmizdəki bütün iş yerlərinin 36%-ni kənd təsərrüfatı, 1.5%-ni isə turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə məşğulluğu təşkil edir. Bu mənada yoxsulluğun aradan qaldırılmasının əsas strategiyalarından biri də qeyri-neft iqtisadiyyatının davamlı inkişafında kənd təsərrüfatı və turizmin inkişafı dayanır. Kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan əhalinin turizm sektoru ilə əlaqəsinin düzgün qurulması regionların sosial-iqtisadi inkişafında və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsində əsaslı rol oynayan amillərdən biri kimi göstərilə bilər. Çünki aqroturizm kənd təsərrüfatı və turizm sektorlarının kəsişməsindən meydana gələn xidmət sahəsi olub, fermerlər üçün əsaslı investisiya tələb etməyən, mövcud resurslardan istifadə edən yeni gəlir mənbəyidir. Turizm sənayesinin potensialından əsasən kənd əhalisinin məşğulluğunu artırmaq, gəlirlərini yaxşılaşdırmaq və şaxələndirmək üçün istifadə etmək mümkündür.

Nəticə

Qeyri-neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının davamlı inkişafında və təhlükəsizliyinin təmin olunmasında vacib rola malik olmalıdır. Burada əsas diqqət qeyri-neft sənayesinin inkişafı üzrə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi tələbidir. Bu səbəbdən dövlətin qarşısında duran vacib məsələlərdən biri də şaxələndirmə prosesinin sürətləndirilməsidir. Bu sahədə əhəmiyyətli addım olaraq ayrı-ayrı bölgələrin inkişafına diqqət yetirilməlidir. Azərbaycanda turizmin inkişafı üçün potensial çox böyükdür. Turizmlə bağlı çoxsaylı sənaye sahələrinin inkişafının əsasını füsunkar təbiət, müxtəlif iqlim tipləri, tarixi yerlər, zəngin milli mətbəxt, xalqımızın böyük mədəniyyəti və digər elementlər təşkil edir. Qeyd edilən bütün elementləri nəzərə alaraq turizm potensialından əsasən kənd əhalisinin məşğulluğunu artırmaq, onların gəlirlərini yaxşılaşdırmaq və fəaliyyətlərini şaxələndirmək üçün istifadə etmək mümkündür. Bu səbəbdən də ölkəmizdə ekoturizmin və aqroturizmin inkişafı

üçün geniş imkanlar mövcuddur. Bu sahənin inkişafını sürətləndirmək üçün investisiya təminatı əhəmiyyətli dərəcədə artırılmalıdır. Hər bir bölgənin ayrıca olaraq özünəməxsus aqroturizm strategiyası hazırlanmalı, burada yerli əhalinin, orta fermerlərin və sahibkarların iştirakı təmin edilməli, imkan və maraqları nəzərə alınmalıdır. Onlar məsələnin mərkəzinə qoyulmalı və əlaqələr təmin edilməlidir. Dünya dövlətlərinin təcrübəsi göstərir ki, bu sahələrə diqqət edən Kanada, Almaniya, Avstraliya və s. ölkələr aqroturizmin inkişafı nəticəsində on milyardlarla dollar gəlir əldə edirlər. Düzgün reklam və marketinq işlərinin görülməsi, turizm fəaliyyətində düşüncələrinin formalaşması, turizm təhsilinə maraq görtərilməsi, əcnəbi turistlərin cəlbi üçün xarici dil biliyinin inkişaf etdirilməsi və beynəlxalq turist bazarına çıxış imkanları dəyərləndirilsə, ölkəmizdə də aqroturizmin inkişafı sahəsində müsbət və gəlirli nəticələr əldə etmək mümkündür.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Bakı şəhəri, 29 yanvar 2019-cu il. №500
2. “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı Bakı şəhəri, 22 iyul 2022-ci il №3378
3. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi, Əsas iqtisadi göstəricilər, qeyri-neft sektorunun inkişafı 2022;
4. Uğurlu Aqroturizm Müəssisələri üçün Bələdçi (A Guide to Successful Agritourism Enterprises); Müəllif: Təsərrüfat əsaslı Təhsil Şəbəkəsi, Shelburne təsərrüfatı, Vermont Extension Universiteti (The Farm-Based Education Network, Shelburne Farms, University of Vermont Extension);
5. Sznajder, M., & Scrimgeour, F. (2009). Agritourism. Wallingford: CABI.
6. Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 06 dekabr 2016
7. urizm Sənayesinin Təşkili dərslər vəsaiti. Yusif

Hümbətov, Fazil Kərimov, Vüqar Qaraqov,
Xəyyam Cavadzadə. Bakı-2021

**Арзу Наджаф оглы ГАСАНОВ, проф.
Маариф Ариф оглы ГУЛИЕВ**
Азербайджанский Технологический Университет

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ НЕНЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

В статье рассматриваются теоретические основы стратегии развития ненефтяной отрасли, роль и значение индустрии туризма в развитии ненефтяной отрасли, перспективы развития агротуристического сектора в Азербайджане, местные возможности для агротуризма. Также объясняются причины, обуславливающие необходимость стратегии развития ненефтяной отрасли в экономике Азербайджана, стратегический взгляд на развитие индустрии туризма и влияние на социально-экономическое развитие населения в сфере агротуризма.

Одной из основных стратегических задач, стоящих перед Азербайджаном в современное время, является обеспечение развития индустрии туризма, являющейся одним из ведущих направлений ненефтяной промышленности, а также оценка, создание и развитие потенциальных возможностей в сфере агротуризма.

Ключевые слова: ненефтяная промышленность, потенциал индустрии туризма, сектор агротуризма.

**Arzu Najaf oghlu HASANOV, prof.
Maarif Arif oghlu GULIYEV**
Azerbaijan Technology University

DEVELOPMENT STRATEGY OF NON-OIL INDUSTRY IN AZERBAIJAN

Summary

The article focuses on the theoretical foundations of the development strategy of the non-oil industry, the role and importance of the tourism industry in the development of the non-oil industry, the development prospects of the agro-tourism sector in Azerbaijan, and local opportunities for agro-tourism. Also, the reasons necessitating the development strategy of the non-oil industry in the economy of Azerbaijan, the strategic view of the development of the tourism industry and the impact on the socio-economic development of the population in the field of agrotourism are explained.

One of the main strategic goals facing Azerbaijan in modern times is to ensure the development of the tourism industry, which is one of the leading divisions of the non-oil industry, as well as the evaluation, creation and development of the potential opportunities of the agrotourism field.

Keywords: non-oil industry, tourism industry potential, agrotourism sector